

„FÜGGETLENSÉGI NYILATKOZAT” PÁLYÁZAT

Ari Roland

„A NÉPEK SZABADSÁGA ELNYOMÁSA ÉRDEKÉBEN”

Az 1849. évi Függetlenségi Nyilatkozat és az orosz intervenció
külpolitikai és diplomáciai vonatkozásai

TARTALOMJEGYZÉK

1. Bevezetés	3
2. A Függetlenségi Nyilatkozat kiadásának előzményei	4
3. A Függetlenségi Nyilatkozat külpolitikai vonatkozásai	6
4. Az orosz beavatkozás politikai összefüggései	6
4.1. Célok és megfontolások a Habsburg Birodalomban	8
4.2. A cári nagyhatalmi és külpolitika jellemzői	11
5. Az orosz intervenció diplomáciai háttere	14
6. A korabeli magyar diplomácia céljai és lehetőségei	23
7. Konklúzió	30
Felhasznált források	31

1. BEVEZETÉS

Az 1849. április 14-i országgyűlési határozat alapján megfogalmazott, öt nappal később elfogadott Függetlenségi Nyilatkozat sajátos helyet foglal el a magyar államiság történetében. Magyarország beemelése az „önálló független európai státusok sorába”, valamint a Habsburg-ház „trónvesztettnek”¹ nyilvánítása új politikai távlatokat nyitott a magyar szabadságharc krónikájában, a bel- és külügyeket tekintve egyaránt. Kossuth Lajos, a végrehajtó hatalom elnöke egyebek mellett a tavaszi hadjárat sikereinek és a dinasztia törvénytelen alkotmánykísérletének hatására,² az országgyűlés támogatását megszerezve a Nyilatkozat kiadásával megkísérelte a belső ellenzék visszaszorítását és az európai nagyhatalmak támogatásának elnyerését. Az úgynevezett békepárt a júniusi orosz intervenció kiprovokálásával vádolta az akkor már kormányzó-elnök Kossuthot,³ a dokumentum valódi külpolitikai jelentőségét azonban mégsem ez a megalapozatlan feltételezés adja.

Bár történelmi tény, hogy nem a Függetlenségi Nyilatkozat váltotta ki a cári Oroszország beavatkozását, mégis szerepet játszott abban a legitimációs folyamatban, amellyel az osztrák kormányzat az európai közvélemény számára kívánta megmagyarázni az intervenciót.⁴ A Nyilatkozatban megfogalmazott külpolitikai célok, illetve a dokumentum kiadásának várható eredményei azonban az orosz tervekre is hatással voltak, melyek figyelembevételére már a katonai beavatkozás diplomáciai előkészítésekor sor került. Emellett megállapítható, hogy az áprilisi törvények elfogadását követően meghozott magyar belpolitikai intézkedések egy része is a cári birodalom várható külpolitikai lépéseinek hatására született.⁵ Ezek alapján kijelenthető, hogy a Szentpéterváron megfogalmazott irányelvek, valamint a magyar

1 <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>

2 DOBSZAY Tamás: *Kossuth Lajos* (Budapest: Kossuth Kiadó 2019) 45.

3 IRÁNYI Dániel – Charles-Louis CHASSIN: *A magyar forradalom politikai története 1847–1849* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1989) 232.

4 ANDICS Erzsébet: *A Habsburgok és a Romanovok szövetsége: az 1849. évi cári intervenció előtörténete* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1961) 169.

5 „[...] csak annyit mondok, hogy Prut szélén egy hatalmas orosz sereg áll, mely fordulhat jobbra, fordulhat balra, lehet irányunkban barátságos, lehet ellenséges; de mivel lehet ez, lehet amaz, a nemzetnek készülni kell.” Kossuth képviselőházi beszéde kétszázezer katonára és negyvenkétfélmillió forint megajánlásáról 1848. július 11-én. <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>.

szabadságharc eseményei olykor kölcsönösen hatottak egymásra, mint ahogy azt részben a Függetlenségi Nyilatkozat és az orosz intervenció is példázzák, még ha nem is közvetlenül fennálló ok-okozati viszony révén.

A meglévő kapcsolatot megvilágítják a Függetlenségi Nyilatkozat kiadásának előzményei, így a külpolitikai okok és hosszú távú célok, amelyek többségét maga a dokumentum is tartalmazza. A cári intervenció diplomáciai előkészületeit a háttérben meghúzódó osztrák és orosz birodalmi érdekek határozták meg, amelyek a tárgyalások során eltérő mértékben kerültek érvényesülésre. Mindezen külső tényezők tükrében vizsgálható a magyar diplomácia alakulása a Nyilatkozat kiadása és az orosz beavatkozás hatására, valamint ezek szerepe a megszállókkal kezdeményezett tárgyalások, végül pedig a világosi fegyverletétel előkészítésében.

2. A FÜGGETLENSÉGI NYILATKOZAT KIADÁSÁNAK ELŐZMÉNYEI

Az áprilisi törvények szentesítését követően, az ébredező német egység eszmei hatására a Batthyány-kormány célja a perszonálunió megteremtése volt a külügyi, a hadügyi és a pénzügyi önállóság felállításával. A magyar kormányzat mozgásterét növelte a kolozsvári nagyfejedelemségi országgyűlésen Erdéllyel kimondott unió, amelyet V. Ferdinánd Innsbruckban szentesített 1848. június 10-én; ehhez társult az egy politikai nemzet koncepciójához való ragaszkodás, amely a születőben lévő nemzetiségi mozgalmakra kívánt választ adni.⁶

A had- és pénzügyi függetlenség kivívásához vezető úton nagy jelentőséggel bírt a honvédség felállítása és az úgynevezett Kossuth-bankók kiadása révén az önálló magyar bankjegykibocsátás, külpolitikai téren azonban a kormány továbbra is korlátozott lehetőségekkel rendelkezett. Az itáliai forradalmak kitörésekor az udvar jogszerűen várt el segítyezést Magyarországtól, ennek biztosítása pedig megosztottságot szült az országgyűlésen belül. Az ellenzéki kritikákra reagálva, a konfliktus feloldására Kossuth indítványozta a Habsburgoknak nyújtott támogatás formáinak és lehetőségeinek felülvizsgálatát és szabályozását.⁷

A szeptember 11-i horvát támadás a Batthyány-kormány lemondásával járt, ám Kossuth javaslatára a miniszterelnök mégis visszatért ügyvivő kormányfőként, nehogy az udvar kihasználja a legitim magyar végrehajtó hatalom hiányát.⁸ Mikor Pest-Budára egy Habsburg-hű miniszterelnök kinevezéséről szóló hír, valamint az országgyűlés feloszlására utasító parancs érkezett, a magyar politikai vezetés és a dinasztia közötti kapcsolat elvesztette törvényes kereteit.⁹ A végrehajtó hatalom

6 CSORBA László: *Haza és haladás: nemzeti ébredés és polgári átalakulás 1796–1914* (Budapest: Kossuth Kiadó 2021) 72.

7 DOBSZAY, 2. lj. 42.

8 CSORBA, 6. lj. 76.

9 DOBSZAY, 2. lj. 43.

október 8-án az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz került, amely december 31-én az országgyűlés kíséretében Debrecenbe költözött. Ezalatt Olmützben a császári család tagjai lemondatták V. Ferdinándot, akit I. Ferenc József követett a birodalom trónjára.

Magyarország vezetése koronázási eskü hiányában nem ismerte el az új uralkodót, a dinasztia törvénytelennek minősített lépése pedig tovább radikalizálta a szabadságharcra terebélyesedő mozgalmat. A politikai mozgástér növelésében fontos szerepet játszottak továbbá olyan hadi események, mint Bem József kolozsvári bevonulása december 25-én, a tavaszi hadjárat sikerei, illetve Buda és a Dunántúl visszaszerzése.¹⁰

Az áprilisi törvényeket hatályon kívül helyező olmützi alkotmány 1849. március 4-i kiadása, illetve az udvar feltétel nélküli megadásra vonatkozó követelése korlátozta a mérsékelt békepárt lehetőségeit, így Kossuth a közelmúltbeli fejlemények ismeretében elszánta magát a Függetlenségi Nyilatkozat kiadásának indítványozására.¹¹ Ezek alapján többek között kijelenthető, hogy „a Függetlenségi Nyilatkozat folyománya volt az oktrojált alkotmánynak”.¹²

A dokumentum kiadását belpolitikai szempontból a szabadságharc céljainak ismételt megfogalmazása ösztönözte, amelyhez Kossuth a katonai és a politikai vezetők egységes támogatását és részvételét kívánta.¹³ Az országgyűlés kezdeti zárt ülésén elfogadott határozat alapján Kossuth április 14-én éjjel készítette el a Nyilatkozat első formáját, amelyet egy öttagú bizottság véleményezett. Ezt az országgyűlés két háza április 16-ától kezdve vitatta meg, majd a végső változat 19-én „egyhangúlag helybenhagyatott és országszerte kihirdetni elhatározatott”.¹⁴ A Függetlenségi Nyilatkozat főbb pontjai kimondták a Habsburg-ház trónfosztását, Kossuth kormányzó-elnöki kinevezését – ezzel nyitva hagyva az államforma kérdését –, továbbá a Szemere Bertalan vezette kormány felállítását.

Bár az országgyűlés egységet mutatott az elfogadáskor, a Nyilatkozatról és a detronizációról alkotott vélemények szélsőségesen eltértek, tovább élezve a nemességben belül fennálló ellentéteket.¹⁵ Az áprilisi törvények elvben megteremtették a perszonálunió alapjait, az uralkodóváltás és az alkotmányosság biztosítása között pedig jogi ellentmondás feszült, mégis a trónfosztás ellen szólt a Pragmatica Sanctio által fenntartott szorosabb államjogi viszony, illetve, mint Orosz megállapította, az

10 CSORBA, 6. lj. 76–80.

11 DOBSZAY, 2. lj. 44–45.

12 OROSZ Gyula: „A Függetlenségi Nyilatkozat születéséről 150 év távlatából” *Jogtudományi Közlöny*, 1999/11. 489–492.

13 CSORBA, 6. lj. 81.

14 <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>

15 VADÁSZ Sándor (szerk.): *Az 1849-es cári intervenció Magyarországon* (Budapest: Korona Kiadó 2001) 52.

alkotmányos monarchia „felemássá vált [...] kormányzati rendszere”, amely kiegészülve a hadiállappal és V. Ferdinánd lemondásával, ellehetetlenítette a birodalom egészét érintő kérdések, így a hadügy és a pénzügy tisztázását.¹⁶

3. A FÜGGETLENSÉGI NYILATKOZAT KÜLPOLITIKAI VONATKOZÁSAI

A Nyilatkozat kiadásának és elfogadásának a fentebb nevezett belpolitikai és hadi tényezők mellett számos külpolitikai jellegű oka és előzménye határozható meg. Ezek egy részét maga Kossuth is beépítette érvrendszerébe, amely révén a dokumentum megszületéséhez elengedhetetlen egységet kívánta megteremteni mind az állami, mind a katonai vezetők körében.

1849. április 7-én az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke a gödöllői Grassalkovich-kastélyban tárgyalt Görgei Artúr tábornokkal, hogy meggyőzze a Nyilatkozat kiadásának szükségességéről. Kossuth azzal érvelt, hogy Magyarország szabadságán egész Európa sorsa múlik; ezenfelül, ha az országgyűlés nem ad határozott választ az olasz alkotmányra, azzal politikai és diplomáciai gyengeséget demonstrál más államok, így a potenciálisan támogatást nyújtó nagyhatalmak felé is. Kossuth egész pontosan a britektől és a franciáktól várt segítséget, de számított a német és az itáliai mozgalmak, esetleg a törökök részvételére is.¹⁷

A külpolitikai természetű célok mellett hasonló jellegű indítók is sürgették a Nyilatkozat megfogalmazását és elfogadását. Debrecen hírt kapott a szárdok és az osztrákok közötti béketárgyalások megkezdődéséről, amelynek következtében az Itáliában felszabaduló császári csapatok magyarországi bevetésétől lehetett tartani. Emellett Kossuth a kontinens újrendezésére összehívandó veronai konferencia tervének ismeretében hirdette a független magyar államiség deklarálásának fontosságát,¹⁸ hiszen ha „valamit az európai diplomácia megállapított, azon aztán többé segíteni nem lehet”.¹⁹

Április 14-i képviselőházi beszédében az oroszok téli erdélyi hadjáratával támasztotta alá, hogy az udvar összeesküdött „népének legyilkolására”, ezért különösen fontos a kivívott alkotmányosság megőrzése. Ebben nyújthat segítséget az „európai statuscsalád”, de csak a nemzeti törekvések megfelelő kinyilvánítása mellett. A Függetlenségi Nyilatkozat kiadásának egyik legfőbb célja tehát, hogy az európai

16 OROSZ, 12. lj. 489.

17 BÓDINÉ Beliznai Kinga: „A Függetlenségi Nyilatkozat” Jogtudományi Közlöny, 1999/4. 153–158.

18 OROSZ, 12. lj. 490.

19 BEKSICS Gusztáv: *Kemény Zsigmond, a forradalom s a kiegyezés* (Budapest: Athenaeum R. Társulat 1883). Idézi: BÓDINÉ, 17. lj. 155.

diplomácia és közvélemény „tudja meg, hányadán érez, miképpen gondolkozik s mit akar a magyar”.²⁰

A dokumentum kiadásának sürgetését Kossuth három indokkal magyarázta. Kijelentette, hogy az országgyűlés elutasító magatartása esetén végül a hadsereg is kimondhatja a trónfosztást, ezzel aláásva a törvényhozás jogi és politikai tekintélyét. Másrészt, a detronizáció és a függetlenség deklarálása összhangban áll az aktuális néphangulattal, melynek figyelmen kívül hagyása kockázatokkal járna a politikai stabilitásra nézve. Végül hangsúlyozta az állami szuverenitás jelentőségét egy nemzetközi tárgyaláson való fellépés esetén,²¹ ezzel is indokolva az azonnali határozathozatal szükségességét.

Maga a Függetlenségi Nyilatkozat szövege is tartalmaz számos, a kiadását eredményező külpolitikai motivációt, amelyek elsősorban a dinasztia ellen folytatott szabadságharcot és az önálló magyar államiség európai szintű jelentőségét hivatottak igazolni, főként történelmi és politikai példák felvonultatásával. Közvetlen okokként kerülnek említésre a „türelem végső kimerültsége s az önfenntartás kénytelensége”,²² utalva a Habsburg-uralom kizsákmányoló jellegére, Magyarország szellemi és gazdasági tartalékainak kimerülésére. Az udvar magatartását a dokumentum egy nemzetközi tendencia megvilágításával példázza: a keleti birodalomrész erőforrásainak kihasználásával csökkent volna a teher, amelyet Ausztriának „a korlátlan uralkodás Európa-szerte terjesztésének s a népek szabadsága elnyomása érdekében”,²³ az abszolutizmus megerősítésének céljából viselnie kellett volna.

A Habsburgokhoz való hűség felmondását a Nyilatkozat többek között az erdélyi orosz betöréssel legitimálja, hiszen ezáltal az udvar „idegen fegyveres erőt használ saját alattvalóinak legyilkolására s törvényes szabadságuk elnyomására”,²⁴ ez pedig a dokumentumban említett négy megfelelő ok egyike. Ezzel szemben hangsúlyozásra kerül a trónfosztásról szóló döntés meghozatalának nehézsége is, kiemelve, hogy az itáliai forradalmak kitörésekor, a dinasztia megsegítésekor is a nemzet csak azt kívánta, hogy „biztosíttassék az alkotmány és biztosíttassanak azon ősi jogok”.²⁵

Ennek fényében Magyarország a Habsburg Monarchia államadósságának törlesztéséből való kimaradást biztosító²⁶ önálló had- és pénzügyről sem mondhatott le, még ha így a Béccsel való küzdelmet is vállalni kellett.

A Nyilatkozat rámutat, hogy a dinasztia és az osztrák kormányzat az itáliai helyzetet kihasználva teremtette meg saját katonai előnyét azzal, hogy a magyar haderő

20 <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>

21 Orosz, 12. lj. 491.

22 <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>

23 <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>

24 <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>

25 <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>

26 A. J. P. TAYLOR: *A Habsburg Monarchia 1809–1918* (Budapest: Scolar 1998) 86.

jelentős részét „már előbb Olaszhonba küldé a lombard-velenceiek legyőzésére”,²⁷ továbbá a bakák hazatérésének megakadályozásával. A nemzetiségi mozgalmakat elítélő, később azokat támogató udvari magatartás közötti fordulóponként Joseph Radetzky tábornagy itáliai győzelmei kerülnek említésre, amelyek után a Habsburg-ház „elérkezettnek látta az időt, hogy az álarcot levesse”.²⁸

A dokumentum az európai elismerés zálogának a kollektív cél és küldetéstudat, valamint Magyarországnak a kontinentális politikai rendbe való beágyazottságának hangsúlyozását tartja. Eszerint széles körben előnyös, hogy a Magyar Királyság, mely „Európa keletén a népszabadságnak és civilizációnak hatalmas tényezője s Európa békéjének mint hajdan őre volt, úgy jövőendőben biztosítója legyen”,²⁹ illetve az ezt szavatoló független államiság garantálása. A Habsburg- és a kontinentális érdekek ellentétét példázza a téli orosz hadjárat is, mely „úgy a magas porta tiltakozása, mint az európai hatalmak bukaresti konzulainak ellenzése dacára, a népjog megsértésével”³⁰ történt. Kossuth az eredeti szövegben az „Európai egyensúly” veszélyeztetését is említi, ezt azonban a felsőház törölte a végleges változatból.³¹

A Függetlenségi Nyilatkozat külpolitikai szempontból az önállóság kimondásával kívánt Magyarország részére stabilitást biztosítani Európában, abban bízva, hogy a Habsburg-uralom megszűnésével a szuverén állam képes lehet úrrá lenni a nemzetiségi konfliktusokon, valamint egyúttal a szinte állandósuló orosz fenyegetésen.³² Ekkorra azonban már a cári és a császári diplomácia katonai intervencióról szóló tárgyalásai előrevetítették a magyar szabadságharc bukását.

4. AZ OROSZ BEAVATKOZÁS POLITIKAI ÖSSZEFÜGGÉSEI

4.1. Célok és megfontolások a Habsburg Birodalomban

Az 1848. március 13-i bécsi forradalom rövid és hosszú távú politikai következményeit elsősorban Klemens von Metternich herceg távozása karakterizálta, melyet a lombardiai és velencei függetlenségi mozgalmak kibontakozása követett. Lombardia átadása Szardínia részére, illetve a Velencének tett autonómiaajánlat látványos indikátora volt a Habsburg-uralom aktuális politikai gyengeségének, amelyet

27 <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>

28 <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>

29 <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>

30 <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>

31 <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiv-12A32/kossuth-lajos-184849-ben-iv-kossuth-lajos-az-oroszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-masodik-resz-1849-január-1-aprilis-14-12A3F/529-debrecen-1849-aprilis-1419-a-magyar-nemzet-fuggetlensegi-nyilatkozata-15068/>

32 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 230.

tovább fokozták a birodalom többi részében nyújtott engedmények, így Erdély és Magyarország uniójának elismerése is.³³

Mint Taylor rámutat, 1848 forradalmi tavaszán a dinasztia „különösebb cél nélkül csak a fennmaradásért küzdött”. A császári család Innsbruckba menekülése tovább radikalizálta az eseményeket, azonban a túlhevített nemzeti és liberális érzülettel mentes közegben a költözés „új diplomáciai fegyver” lett az uralkodóház kezében,³⁴ amelynek tagjai továbbra sem mondtak le az abszolutisztikus kormányzás visszaállításáról.³⁵ Hatalmuk újbóli stabilizálásáért a Habsburgok politikai szövetségesek és lehetőségek keresésébe kezdtek, mozgásterük azonban meglehetősen behatárolt volt. Kezdetben V. Ferdinánd Josip Jelačić tábornagya szeptember 4-i kinevezésével kívánta feloldani a magyaroknak és a velük érdekellentétben álló nemzetiségeknek biztosított engedmények ellentmondását. Ezenfelül a Palacký-féle ausztroszlavizmus kínált politikai alternatívát, a Habsburgok azonban felismerték, hogy az uralmuk alatt álló közép-európai államszövetség megvalósulásával nem tennének szert hasznos szövetségesekre, így elutasították a szlávokkal való ilyen formájú együttműködést.³⁶

A dinasztia elsősorban a nemzetiségi mozgalmakat kívánta kijátszani a magyar és a német törekvésekkel szemben, így tőkét kovácsolva a maga által előállított paradox politikai helyzetből. Ehhez, illetve Magyarország és Itália ellen azonban szüksége volt az 1848 júliusában összeült bécsi alkotmányozó gyűlés támogatására, hogy döntéseihez politikai hatalmat és legitimációt szerezzen.³⁷ Miután az udvar elutasította az itáliai brit közvetítés ajánlatát és sikeresen leverte az októberi második bécsi forradalmat, megkezdődött a magyarországi harcokra történő felkészülés is, melyet látványos kormányzati irányvonalváltás kísért. Báro Johann von Wessenberget Felix zu Schwarzenberg herceg követte kormányfőként, aki szakított az elődje által szorgalmazott brit orientációval, december 2-án pedig V. Ferdinándot I. Ferenc József váltotta a birodalom trónján.³⁸

Schwarzenberg felismerte a birodalom külpolitikai mozgásterének korlátozott-ságát. Franciaország és a Porosz Királyság a forradalmi mozgalmak által feldúlt belügyeik miatt, az Egyesült Királyság pedig az Itáliával kapcsolatos ellentét okán nem számított megfelelő szövetségesnek. Bár a miniszterelnök elsősorban belső forrásból kívánta megteremtteni a hatalmi stabilitást, tudomásul vette a Habsburgok és a Romanovok között fennálló érdekközösséget. Mégis több okból vonakodott Oroszország segítségét kérni. Schwarzenberg tudta, hogy az Osztrák Birodalom

33 TAYLOR, 26. lj. 72–76.

34 TAYLOR, 26. lj. 72–74.

35 KISS-BÉRY Miklós: *V. Ferdinánd, I. Ferenc József, IV. Károly* (Budapest: Duna International Könyvkiadó 2011) 16.

36 TAYLOR, 26. lj. 75–78.

37 TAYLOR, 26. lj. 80.

38 TAYLOR, 26. lj. 88.

Szentpétervár lekötelezettjévé válna, ha nem sikerülne a Habsburg-uralmat saját erőből visszaállítani; emellett tartott attól, hogy a segélykérés mind a magyarok, mind az európai nagyhatalmak felé a dinasztia csődjét jelezné.³⁹

Mindezek ellenére mégis maga Schwarzenberg kérvényezett 1848 novemberében orosz katonai beavatkozást, bár annak tényleges bekövetkezését igyekezett minél tovább késleltetni. 1849 januárjában megtiltotta Eduard von Hammerstein galíciai tábornoknak az Orosz Birodalommal való kapcsolatfelvételt, illetve utasította a magyarországi hadjáratot vezető Alfred zu Windischgrätzet az intervenciót sürgető báró Puchner Antal megsegítésére. Az erdélyi bevonulás azonban ezek ellenére is elkerülhetetlenné vált.⁴⁰ Februárban Alekszandr Nyikolajevics Lüders orosz gyalogsági tábornok hétezer katona élén Nagyszeben és Brassó védelmére sietett.⁴¹

Bár Schwarzenberg kénytelen volt beleegyezését adni, továbbra is tartott a rövid és hosszú távú következményektől. A miniszterelnök elérte, hogy a hivatalos január 21-i kérést Puchner vállalja magára, az Erdély feletti ellenőrzés elvesztését követően pedig a kormányzat minden katonai erőforrását Magyarországra csoportosította át, hogy egy újabb intervenció már elkerülhető legyen.⁴²

Ezalatt az Itáliában aratott győzelmek hatására megkezdődött a tavaszi engedmények visszavonása, ennek előjele volt már a magyar bankjegykibocsátás szentesítésének megtagadása is.⁴³ A Habsburgok nagyhatalmi pozíciójának megőrzése, illetve utóbb visszaállítása is az önálló magyar pénz- és hadügy ellen szólt, hiszen az udvar német és itáliai területekre kívánt magyar katonákat küldeni.⁴⁴ Az 1848-as állapotok eltörlésére a dinasztia az 1849 tavaszára már szétesőben lévő birodalmi gyűléssel alkotmánytervezet dolgoztatott ki,⁴⁵ melynek kiadására március 4-én, a kremsieri parlament feloszlásának napján került sor. Mivel az alkotmányozó gyűlés nem tárgyalta a magyarországi kérdést, az uralkodó többé nem látott benne hasznos szövetségest.⁴⁶

Az olmützi oktrojált alkotmány kiadását több olyan hadi tényező is ösztönözte, amely a Habsburg-uralom restabilizálására mutatott jeleket. Ilyen volt Radetzky Novarában aratott győzelme, valamint Velence várható veresége, melyek hatására az udvar visszahívta a frankfurti német gyűlésre küldött osztrák képviselőket.⁴⁷ Emellett Windischgrätz herceg győzelmi jelentése az 1849. februári kápolnai csata

39 Kenneth W. Rock: „Schwarzenberg versus Nicholas I, Round One: The Negotiation of the Habsburg-Romanov Alliance against Hungary in 1849” *Austrian History Yearbook* 1970/6. 109–141.

40 ROCK, 40. lj. 119–120.

41 VADÁSZ, 15. lj. 81.

42 ROCK, 40. lj. 121–123.

43 DOBSZAY, 2. lj. 41.

44 CSORBA, 6. lj. 76.

45 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 207.

46 TAYLOR, 26. lj. 93–94.

47 TAYLOR, 26. lj. 96.

után tovább növelte a dinasztia magabiztosságát,⁴⁸ csakúgy, mint a brüsszeli béketárgyalásokhoz fűzött remények.⁴⁹

Az olmützi alkotmány nem ismerte el Magyarországnak az áprilisi törvények által biztosított jogi különállását. Ehelyett a koronaországokra osztott Monarchia országgyűléseit a birodalmi gyűlésnek alárendeltté kívánta tenni, egy kizárólag az uralkodónak felelős kormány kinevezésével párhuzamosan.⁵⁰ Így a végrehajtó hatalmat a tisztviselők és a miniszterek révén maga a császár gyakorolta volna, erős helyi hatóságok felállításával csökkentve a tartományok egyébként is szűkre szabott hatáskörét. A magyaroknak és a nemzetiségeknek juttatott engedmények ellentmondásosságát a horvát és szász különállás, valamint a katonai határőrvidék fenntartásának biztosításával kívánta feloldani.⁵¹

Az oktrojált alkotmány sikere azonban nem látszott biztosítottnak. A Habsburgok nem tudták vele lépéseiket legitimálni Európa államai előtt,⁵² a birodalom nemzetiségei pedig felismerték, hogy az udvar csak átmeneti szövetségest lát bennük. A császár és az osztrák kormány kénytelen volt belátni, hogy a dinasztia hatalma csak cári beavatkozással állítható helyre, hiszen, mint Vadász megállapította, ekkorra „Ausztiria nagyhatalmi státusa omlott össze”.⁵³ A legfelsőbb körök véleményét a hadseregen belül is osztották. Julius Jakob von Haynau tábornagytábornagy főnöke, Wilhelm Ramming ezredes szerint „a háború befejezésének meggyorsításához szükségessé vált az orosz beavatkozás”.⁵⁴ Bár az udvari kamarilla és a kormányzat kezdetben vonakodott az erdélyi belharcokban való cári részvételtől,⁵⁵ valamint csak egy kisebb inváziós művelet indítását szorgalmazta,⁵⁶ az intervencióról szóló tárgyalások során több szempontból is Szentpétervár érdekei érvényesültek.

4.2. A cári nagyhatalmi és külpolitika jellemzői

I. Miklós a cári diplomácia törekvései és lépései által továbbvitte a Szent Szövetség eszmeiségét, mivel ezek nagyban megegyeztek az I. Sándor által megfogalmazott, történelmi tapasztalatok által is motivált hadi és külpolitikai célokkal. A hatalmas országterület és a korabeli Európa egyik legerősebb hadserege felett rendelkező uralkodó erőforrásait a konzervativizmus megőrzése és az expanziós külpolitika

48 CSORBA, 6. lj. 78.

49 OROSZ, 12. lj. 490.

50 OROSZ, 12. lj. 490.

51 BÓDINÉ, 17. lj. 153.

52 IRÁNYI-CHASSIN, 3. lj. 230.

53 VADÁSZ, 15. lj. 12.

54 Wilhelm RAMMING: *Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849* (Pest: Landerer és Heckenast 1850) Idézi: IRÁNYI-CHASSIN, 3. lj. 232.

55 VADÁSZ, 15. lj. 80.

56 IRÁNYI-CHASSIN, 3. lj. 232.

szolgálatába állította. Ez kiegészült az úgynevezett „történelmi küldetéstudattal”, valamint a pánszláv és a pánortodox messianizmussal, amely egyfajta védelmező szereppel legitimálta az agresszív diplomáciai lépéseket.⁵⁷ Azt, hogy éppen az európai rendnek a forradalmaktól való megóvására vagy a keleti keresztény közösségek oltalmazására történt hivatkozás, az adott nemzetközi helyzet határozta meg.

A szentpétervári udvar ezen irányvonalak mentén alakította ki álláspontját a 19. század katonai és politikai kihívásaival kapcsolatban is. I. Miklós az 1825-ös dekabrista felkelés tanulságát levonva szembehelyezkedett minden forradalmi megmozdulással, amelyet veszélyesnek tartott az uralmára nézve. A cár az 1830-as párizsi felkelés kapcsán is orosz beavatkozást helyezett kilátásba, ezt pedig csak az osztrák és porosz ellenvélemény, valamint az az évi lengyel felkelés akadályozta meg.⁵⁸ Az oroszok az 1846-os krakkói felkelés leverésében a Habsburgoknak történő segítségnyújtáskor is szem előtt tartották saját érdekeiket. Mikor a nemzeti és anti-feudális jellegű mozgalom Bukovinára is áttért, Szentpétervár a rendfenntartó erők növelésével, valamint a lengyel nemesség oltalmazásával kívánta visszaállítani uralmát a fennhatósága alatt álló területeken.⁵⁹

A havasalföldi forradalmi hullám lecsillapítását a cár a török Portától várta, a megelőző évek orosz–oszmán kapcsolatainak következményeként. A korábbi perzsa- és törökellenes győzelmek magabiztosabb fellépésre sarkallták Szentpétervárt Konstantinápolyal szemben, melynek eredményeképp 1829-ben megállapodás született a dunai fejedelemségek oroszok általi megszállásáról. A kezdetben hadisarc biztosítékaként végbement inváziót a Liman-tavi egyezmény törvényesítette 1849. május 1-jén, egyúttal a magyarországi intervenció egyik előzményeként is szolgálva.⁶⁰

I. Miklós figyelemmel kísérte a Habsburg-dinasztia hatalmi válságát, diplomatáján, Pavel Medem grófon keresztül pedig már a katonai részvételt megelőzően is beavatkozott az osztrák politikába.⁶¹ A cár értékelte Metternich herceg konzervatívizmusát, a kancellár hivatali ideje alatt pedig nagyban nőtt az Osztrák Birodalom Szentpétervártól való függése. A francia, német és itáliai forradalmak Metternich nézeteit látszottak igazolni az európai hatalmi egyensúly tekintetében, ami tovább növelte I. Miklós szimpátiáját. Bár az 1846-os felkelés miatt a Habsburgok ereje átmenetileg leértékelődött a cár szemében, végül mégis vállalta a császári dinasztiához való közeledést az első bécsi forradalom után. Ekkor vált Medem gróf a Romanov uralkodó megbízható ausztriai diplomatájává.⁶²

57 VADÁSZ, 15. lj. 18–19., 52.

58 VADÁSZ, 15. lj. 14–15.

59 VADÁSZ, 15. lj. 71–73.

60 VADÁSZ, 15. lj. 71., 75–76.

61 ROCK, 40. lj. 115.

62 ROCK, 40. lj. 110–111.

Miklós kezdeti óvatosságát tükrözte, hogy olmützi követét⁶³ távolságtartásra utasította egy új birodalmi kormány felállásáig, azonban a Schwarzenberg által képviselt irányvonal végül elnyerte a cár bizalmát.⁶⁴ Szentpétervár még akkor is a kormány álláspontjához igazodott, ha az ellentétben állt az 1847-es állapotokat és ókonzervativizmust hirdető Windischgrätz elképzeléseivel, amelyek többségét Miklós is osztotta. A magyar tárgyalóküldöttség elutasítása, a magyar bankjegyek érvénytelenítése, a szabadságharcban részt vevők vagyonának elkobzása, illetve a debreceni kormánnyal való kapcsolatfelvétel tilalma mind rokonszenvet váltottak ki a cárból, aki mindezek ellenére sem javasolta Medem számára a Windischgrätz leváltása után Schwarzenbergnek és a császárnak címzett, ellenvéleményt kifejező memorandum elküldését.⁶⁵

A Habsburg Birodalomban tevékenykedő orosz követek tevékenységéből kitűnik, hogy Szentpétervár „ellenségesen állt szemben” a magyar szabadságharc törekvéseivel,⁶⁶ hiszen azok többsége – így a független Magyarország is – sértették a cári birodalom érdekeit.⁶⁷ I. Miklós, ismerve az 1831-es felkelés magyar liberális nemességre gyakorolt hatását, valamint a lengyel–magyar történelmi viszonyt és előbbiek részvételét a szabadságharcban, tartott attól, hogy Oroszországban is megmozduláskora kerül sor, veszélybe sodorva a Romanovok uralmát.⁶⁸ Emellett a cár porosz típusú jobbágyfelszabadítást helyezett kilátásba, csakúgy, mint azt a magyar kormány is tette. Az ennek hatására a magyar nemességen belül kiéleződött ellentét tovább növelte Miklós aggodalmát.⁶⁹

Bár a túlbecsült lengyel jelenlét⁷⁰ is motiválta az orosz intervenciót, valójában inkább csak legitimációs szereppel bírt.⁷¹ A cár a segítségnyújtás révén a lekötelezettjévé kívánta tenni a Habsburgokat, így biztosítva, hogy a császár majd háttérbe szorítja a balkáni osztrák érdekeket.⁷² Ez azért is fontos volt, mert a dunai fejedelemségek megszállásával Miklós jelentős lépést tett a tengerszorosok felé,⁷³ azonban mindezek mellett Oroszországnak eszmei és politikai érdeke is fűződött a konzervatív Habsburg-abszolutizmus mint a Szent Szövetség és az antiliberalizmus

63 ANDICS, 4. lj. 121.

64 ROCK, 40. lj. 116.

65 ANDICS, 4. lj. 122–126.

66 ANDICS, 4. lj. 127.

67 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 279.

68 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 280.

69 VADÁSZ, 15. lj. 51–52.

70 I. Miklós a reális ötezer lengyel önkéntes helyett húszezer fős részvételtől tudott. Ezen félreinformáltság is hatott a cári döntéshozatalra. (VADÁSZ, 15. lj. 21.)

71 1849. május 11-én az orosz *Journal de Saint-Pétersbourg* többek között önvédelemmel indokolta a magyarországi katonai beavatkozást. (ANDICS, 4. lj. 172.)

72 ANDICS, 4. lj. 170.

73 TAYLOR, 26. lj. 97.

egyik utolsó európai pillérének visszaállításához, amely révén a hatalmi fenyegetést jelentő német egységfolyamat kibontakozását is akadályoztatni kívánta.⁷⁴

A szentpétervári udvar számára nagy jelentőségűnek bizonyultak a Magyarországgal kapcsolatos, megbízható forrásokból érkező információk, amelyek segítették az intervenciót illető döntéshozatalt. A Habsburg Birodalomban tartózkodó követek mellett ebben nagy szereppel bírt Metternich is,⁷⁵ aki londoni, brüsszeli és porosz kapcsolatait a konzervatív abszolutizmus szolgálatába állította, de magával a cárral is levelezett.⁷⁶ Ezenfelül Ivan Fjodorovics Paszkevics varsói herceg osztrák és porosz területekre is kiterjedő felderítő hálózata,⁷⁷ illetve a *Magyarország és a magyar ügyek* című, 1849. július 14-ére összeállított brosúra⁷⁸ szolgált hadászati és politikai információkkal.

Bár a beavatkozás nagy jelentőséggel bírt az Orosz Birodalom számára, a cár mégis a belpolitikai stabilitást helyezte előtérbe. Azzal, hogy a tiszteknek lehetővé tette a magyarországi hadjáratról való távolmaradást, Miklós megakadályozta a vezérkar és a szentpétervári udvar közötti ellentét kialakulását, továbbá, hogy potenciális dezertőrök és lázadók rontsák az orosz katonai jelenlét minőségét.⁷⁹ Emellett a cár tudta, hogy 1849 tavaszára a Habsburg-nagyság visszaállítása az ő segítségnyújtásán múlt,⁸⁰ valamint számított az is, hogy Oroszország nem támasztott expanziós igényeket Magyarország felé. Mint Vadász megállapította, a cári birodalom „a Szent Szövetség utolsó katonai akcióját hajtotta végre”.⁸¹

5. AZ OROSZ INTERVENCIÓ DIPLOMÁCIAI HÁTTERE

Az 1849-es katonai kooperáció alapjait a napóleoni háborúkat követően fektették le Európa konzervatív abszolutista uralkodóházai. Az 1815. szeptember 26-án létrejött Szent Szövetség az antiliberalizmus és forradalomellenesség jegyében született meg a fennálló politikai rend és az uralmon lévő dinasztiák hatalmának megőrzésére. Az államfők közötti együttműködést azonban megbontották az 1820-as és 1830-as évek nemzetközi politikai változásai, míg a Szent Szövetség a Habsburgok és

74 ANDICS, 4. lj. 170–171.

75 VADÁSZ, 15. lj. 22.

76 ANDICS, 4. lj. 131.

77 VADÁSZ, 15. lj. 102.

78 A dokumentum a debreceni országgyűlést törvénytelennek, a kormányzó-elnök Kossuthot pedig diktátornak bélyegezte meg. Ez összhangban állt Szentpétervár hivatalos álláspontjával. (VADÁSZ, 15. lj. 24.)

79 VADÁSZ, 15. lj. 105–106.

80 TAYLOR, 26. lj. 98.

81 VADÁSZ, 15. lj. 38.

a Romanovok kapcsolataira nem korlátozódott. Ennek megerősítésére került sor a münchengräzti kongresszuson 1833-ban.⁸²

Az ekkor kötött megállapodás, melyhez Poroszország a berlini egyezménnyel csatlakozott, megteremtette a dinasztiai együttműködésének jogi és gyakorlati hátterét. A Habsburg és az Orosz Birodalom engedélyezték a másik fél csapatainak átvonulását saját országterületükön, ebben pedig magyar összefüggések is szerepet játszottak. Bár Paszkevicz herceg csak 1836-ban figyelmeztette a cárt, Metternich már korábban kiemelte a magyar és lengyel törekvések és mozgalmak közös vonatkozásait, így Vadász szerint a münchengräzti egyezmény megkötésekor a konferencia résztvevői már „valamennyien felismerték a Magyarország belső állapotában rejlő potenciális veszélyeket”.⁸³

Bár a Wessenberg-kormány által támogatott brit orientáció átmenetileg háttérbe szorította az oroszokkal ápolt szoros kapcsolatokat,⁸⁴ I. Ferenc József trónra lépése a Romanovokkal fennálló kötelék további erősítését vetítette előre. Ennek fényében kezdte meg 1848 decemberében szentpétervári munkáját gróf Karl Ferdinand von Buol osztrák követ, illeszkedve az „entente cordiale” koncepciójába, amelyet Medem szerint Schwarzenberg a cári és a császári udvar között kívánt létesíteni.⁸⁵

A két uralkodó rendszeres levélváltásából kitűnik a közös eszmeiség, célok és nagyhatalmi törekvések szerepe, egyúttal a szoros személyes kötelék megléte, amelyet az iratok hangvétele is tükröz.⁸⁶ A kapcsolatot olyan közvetítők útján tartották, mint I. Miklós fia, Konsztantyin Nyikolajevics nagyherceg, Vilmos osztrák főherceg vagy Franz Georg Lobkowitz császári szárnysegéd; ez tovább tanúskodik a bensőséges viszonyról. Gyakorinak számítottak az egymásnak tett személyes és közvetett, szimbolikus gesztusok, mint a cárnak és a cárevicsnek felajánlott osztrák tábornagyi rang, a Radetzkynek szánt orosz marsalli kinevezés és a parancsnoksága alá rendelt ezred, vagy Ferenc József kitüntetése a Szent György-érdemrend keresztségével, amelyre válaszul Alekszandr orosz trónörökös a katonai Mária Terézia-rend keresztségében részesült.⁸⁷ Mindezek a hadi események ideje alatt többnyire az eszmei közösség és a vállalt dinasztikus szövetség fenntartására irányultak, mintsem a stratégiai részletek tisztázására és megvitatására, bár a magyar fegyverletétel körülményeit és következményeit illetően sor került egyeztetésre az uralkodók közt.

Az intervenció hadi és diplomáciai előkészületeit elsősorban a két birodalom katonatisztjei és politikusai bonyolították le, így a Habsburg Monarchia részéről

82 VADÁSZ, 15. lj. 16.

83 VADÁSZ, 15. lj. 17.

84 TAYLOR, 26. lj. 82.

85 ROCK, 40. lj. 115–116.

86 A cár rendre „Testvéröcsém!”, míg a császár „Testvérbátyám!” megszólítással kezdte az egymáshoz címzett leveleket. (VADÁSZ, 15. lj. 167.)

87 I. Miklós és I. Ferenc József levélváltásai 1848. december 6. és 1849. augusztus 24. között. In: VADÁSZ, 15. lj. 167–245.

Schwarzenberg herceg volt, aki a császári család támogatását maga mögött tudva, olykor a kormányzat egésze által meghozott irányvonallal szemben is állást foglalt.⁸⁸ A téli orosz betörést és Erdély elvesztését követően márciusra a miniszterelnök is felismerte egy második cári intervenció jelentőségét, azonban ezt minél inkább korlátozni és késleltetni kívánta. Kezdetben Medemtől csak egy hat-nyolcezer fős katonai kordon felállítását kérte a galíciai határon,⁸⁹ emellett Radetzky novarai győzelmét követően, 1849. március 25-én is azt kommunikálta Buol szentpétervári követ felé, hogy a magyar szabadságharcot a Habsburgok elsősorban belső erőből kívánják leverni.⁹⁰

Bár Schwarzenberg még a hónap végén is Galícia megtartásának függvényeként értékelte egy lehetséges orosz beavatkozás esélyét Hammerstein tábornoknak írt levelében, mégis megkezdte a segítségnyújtás diplomáciai előkészítését. Március 28-án az osztrák miniszterelnök Buol révén tudatta a cári udvarral, hogy egy katonai beavatkozás során az oroszoknak nemcsak magyar bakákkal, hanem egy vegyes összetételű sereggel kellene összecsapniuk, amiért cserébe a császári dinasztia nagylelkű kompenzációt vállalna. Medem ugyanezen a napon jelezte Karl Vasziljevics Nesselrode orosz külügyminiszter számára, hogy a Habsburgok megsegítése Szentpétervárnak is érdeke, utalva a korábbi, lengyel jelenlétet hangsúlyozó jelentéseire.⁹¹

Schwarzenberg nézeteit az óvatosságról és a késleltetésről nem mindenki osztotta az osztrák politikai és katonai vezetők körében. Windischgrätz és Hammerstein Komárom bevételére és a Tiszántúl feletti ellenőrzés megszerzésére hivatkozva sürgette az orosz beavatkozást, melynek mértéke előbbi szerint ötvenezer főben elérte volna szükséges maximumát.⁹² Bár ezt báró Ludwig von Welden bécsi katonai kormányzó javaslatára a kormányzat elutasította, kijelentve, hogy a cári segítség kizárólag a Habsburg-ház fennmaradásának veszélyeztetése esetén kérvényezhető, ekkorra már Schwarzenberg is felismerte az intervenció katonai szükségességét.⁹³

Március 29-én a weldeni elvekkkel összhangban minisztertanácsi határozat született az orosz beavatkozás elutasításáról, a kormányfő azonban két nappal később ennek ellenére is magánlevélben kérte huszonöt-harmincezer cári katona bevonulását Erdélybe, melyet Andics szerint „egyrészt a magyar forradalom európai jelentőségének, másrészt a lengyelek szerepének hangsúlyozásával”⁹⁴ igazolt. A háttéralkukat elutasítva Medem feltételhez kötötte a levél továbbítását: Schwarzenbergnek

88 ANDICS, 4. lj. 130.

89 Bár Schwarzenberg ennek elsősorban lelki-pszichológiai jelentőséget tulajdonított, az osztrák hadvezetés a kordon felállításáig nem merte bevetni a galíciai egységeit, amelyekre az Itáliában való lefoglaltság miatt volt rászorulva. (ROCK, 40. lj. 124.)

90 ROCK, 40. lj. 124–125.

91 ROCK, 40. lj. 125–126.

92 Windischgrätz negyvenezer orosz katona északkelet-magyarországi, valamint tízezer bukovinai és erdélyi bevetését szorgalmazta. (ROCK, 40. lj. 126.)

93 ROCK, 40. lj. 126–127.

94 ANDICS, 4. lj. 128.

hivatalosan is a szentpétervári udvarhoz kell fordulnia. A cár végül ennek megfelelő felajánlást tett április 4-én,⁹⁵ április 15-én pedig Ferenc József is egyeztetésekbe kezdett I. Miklóssal.⁹⁶

Még a beavatkozás megkezdése előtt, a tárgyalások kezdeti szakaszában megmutatkoztak az orosz és az osztrák fél különbségei az érdekeket és a gyakorlati megvalósítást illetően. Bár a cári kormányzat tagadta, hogy a Habsburgok véglegesen elvesztették volna az Erdély feletti uralmat, Nesselrode kancellár mégis hangsúlyozta a Bem által jelentett fenyegetést a dunai fejedelemségek, Galícia és az orosz fennhatóság alatt álló lengyel területek feletti uralomra. Ennek megfelelően Miklós hajlandó lett volna Galícia megszállására, hogy az így felszabadult erőket az osztrák hadvezetés Magyarországra csoportosítsa át, azonban az erdélyi bevonulást még áprilisban is kerülni próbálta.⁹⁷ A cár még két katonai feltételt szabott: jelentős számban kívánt csapatokat bevetni, hogy katonái önállóan léphessenek fel az ellenállással szemben, valamint kijelentette, hogy az orosz egységek semmilyen szempontból sem lehetnek a császári tisztek alárendeltjei.⁹⁸

Bár ekkorra Schwarzenberg hivatalosan is belátta, hogy az általa és a Habsburgok részéről is támogatott feltétel nélküli megadás elve csak az intervenció révén érvényesülhet, a lehető legkisebbre kívánta csökkenteni annak mértékét és hatását. Szentpétervár érdekeivel ellentétesen szorgalmazta csak a Havasalföldön és Moldvában állomásozó orosz csapatok bevetését, figyelmen kívül hagyva a Miklós által meghatározott két kritériumot.⁹⁹ A miniszterelnök területileg is korlátozni kívánta a hadi beavatkozást: Erdélyben harmincezer cári katona egyetlen végső csapással zárná le azt a szabadságharcot, amelynek fő, magyarországi hadszínterén a császári csapatok aratnak majd győzelmet. Schwarzenberg ennek megfelelően követeket bízott meg a dunai fejedelemségekben, Galíciában és Bukovinában az előkészületek megkezdésével, valamint elküldte a Welden tábornok által készített hadműveleti terveket Szentpétervárra, Varsóba és Bukarestbe is, hogy Lüders tábornok azokkal összhangban tudja megtervezni erdélyi betörését.¹⁰⁰

Miközben Ferenc József a dinasztiaiák közötti történelmi és eszmei szövetség hangsúlyozásával igyekezett sikerre vinni az osztrák törekvéseket, Medem továbbra is ragaszkodott a cár feltételeihez. Miután a követet biztosították azok elfogadásáról, Schwarzenberg Hammersteint bízta meg azzal, hogy az intervenció ügyében Paszkevics herceghez forduljon, anélkül, hogy arról az osztrák kormányzat felsőbb köreit értesítené. Az azonnali segítségnyújtásra vonatkozó kérést az oroszok azzal

95 ROCK, 40. lj. 127.

96 IRÁNYI-CHASSIN, 3. lj. 279.

97 ANDICS, 4. lj. 135.

98 ROCK, 40. lj. 129–130.

99 ANDICS, 4. lj. 135.

100 ROCK, 40. lj. 129.

utasították vissza, hogy először csak Galícián, Bukovinán és a Kárpátokon át tudnának bevonulni.¹⁰¹

Ezalatt a tavaszi hadjárat magyar sikerei komoly kudarcok elé állították a császári hadvezetést. Pest-Buda kiürítését követően már Welden tábornok is az orosz intervencióban látta a Habsburg-uralom fenntartásának kizárólagos zálogát, a korábbi tervekkel ellentétben azonban rögtön Nyugat-Magyarországra kért katonai beavatkozást. A hadi és politikai válsághelyzet kezelésére április 21-én összeült az osztrák kormány, hogy hivatalosan is megvitassa a cári segítségnyújtás részleteit. A résztvevők az intervenció negatív politikai következményeiként értékelték a Habsburg Birodalom esetlegesen gyengébb tárgyalási pozícióját Szardíniával szemben, a formálódó német egységfolyamatra való befolyás csökkenését, valamint számoltak egy újabb bécsi forradalom kitörésének és a nyugati tartományokra történő áttérjedésének esélyével.¹⁰² Mindezen szempontok és Alexander Bach igazságügy-miniszter ellenvéleménye dacára a kormány felhatalmazta Schwarzenberget, hogy formálisan is Paszkevicshoz forduljon.¹⁰³ Miután Ferenc József is jóváhagyását adta, a miniszterelnök április 24-én hivatalos kérést küldött Szentpétervárra.

Bár I. Miklós még áprilisban kelt, Paszkevicshoz címzett leveleiben is aggodalmait és vonakodását fejezte ki az intervencióval kapcsolatban,¹⁰⁴ Bem tábornok és a lengyel önkéntesek jelenlétét, valamint az európai hatalmi egyensúly¹⁰⁵ és a Habsburg-uralom fenntartásának létkérdését olyan problémáknak tekintette, amelyek a Romanov-ház pozíciójára is hatással voltak. A cárt Ferenc József 1849. május 1-jén személyesen írt levele¹⁰⁶ győzte meg véglegesen a beavatkozás jóváhagyásáról.¹⁰⁷

Nyugat-Magyarországon a tavaszi hadjárat sikerei visszavonulásra kényszerítették a császári csapatokat,¹⁰⁸ és mint Andics megállapította, ebben az időszakban „Európa-szerte bizonyosra vették, hogy a magyar hadsereg megállás nélkül folytatja diadalmas előrenyomulását, és meg sem áll Bécsig”. Ez késztette Schwarzenberget arra, hogy május 3-án a császárváros felmentésére kérjen azonnali orosz segítséget,¹⁰⁹ attól tartva, hogy Bécs bevételének egyenes következménye lenne a Habsburg-kormányzat bukása is. Ehhez igazodva a miniszterelnök május 5-én elérte a porosz udvarnál, hogy az orosz csapatok a sziléziai vasúton keresztül haladhasanak nyugatra.¹¹⁰

101 ROCK, 40. lj. 131–132.

102 ROCK, 40. lj. 132–133.

103 ANDICS, 4. lj. 139–140.

104 ANDICS, 4. lj. 142.

105 ROCK, 40. lj. 135.

106 A császár ekkor is hangsúlyozta a szabadságharc kimenetelét befolyásoló külső tényezők, így a lengyel összeesküvők szerepét. (ROCK, 40. lj. 136.)

107 ANDICS, 4. lj. 142–143.

108 ROCK, 40. lj. 137.

109 ANDICS, 4. lj. 145.

110 ROCK, 40. lj. 137.

Paszkevicz annak ellenére küldött a cár beleegyezése nélkül egy hadtestet Bécs védelmére, hogy korábban feltételül szabta: az intervenció során minden lépést csak Szentpétervár utasítására hajlandó megtenni.¹¹¹ A felmentés eredményeképp Medem már május 9-én a fenyegetés elmúltát jelentette.¹¹² Ez nemcsak a császárvá-rosra vonatkozott, hanem a Habsburg-dinasztia hatalmi pozíciójára is, hiszen mint azt báró Fjodor Fjodorovics Berg, a két seregvezetés között közvetítő balti nemes¹¹³ is megfogalmazta, a császári családra addig leselkedett közvetlen veszély, amíg az osztrák főváros védelme nem volt teljesen biztosított.¹¹⁴

Az erdélyi és a magyarországi hadszíntéren történő katonai intervencióról elő-ször a Habsburg Birodalomban a *Wiener Zeitung* tudósított május 1-jén, Orosz-országban pedig a *Szankt-Petyerburgszkije vedomosztyi* nevű lap, május 8-án.¹¹⁵ A krakkói bevonulásra már ezt megelőzően, május 6-án sor került,¹¹⁶ Morvaország-
ban pedig 10-én jelent meg az első orosz hadoszlop.¹¹⁷ Ezekben a napokban értesítette az orosz hadügyminiszter Lüders tábornokot arról, hogy a segítségnyújtásért cserébe a cár megszállja Galíciát és Bukovinát, aminek előzményeként szükséges a katonai jelenlét fokozása a Dnyeper folyótól nyugatra fekvő kormányzóságokban. Az inváziós csapatokra Lüders és Paszkevicz is hadi tartalékként tekintett, amelynek bevetését az orosz–török viszony alakulásának függvényévé tették.¹¹⁸ Emellett növelték a katonai erőt a volhíniai határkormányzóságokban, Litvániában, az autonóm lengyel területeken, illetve a nyugati határ azon térségeiben is, ahol meghatározó volt a lengyel földbirtokosok jelenléte, hogy elejét vegyék minden esetleges lázongásnak.¹¹⁹

Mindeközben a tavaszi hadjárat tanulságainak fényében Schwarzenberg leváltotta Welden tábornokot Haynau tábornoszernagyra, hogy a szabadságharc leveréséhez közeledve saját elveit érvényesíthesse a hadvezetés terén is. Az orosz intervenció kivitelezését illetően azonban kicsúszott a kezéből az irányítás, hiszen I. Miklós, mint azt Lobkowitz hercegnek is megüzente, jelentős, százhuszezer fős sereget állított készenlétbe, szemben a Buol szentpétervári követ által ismert ötvenezer létszámmal.¹²⁰ A cár terve saját érdekeinek és feltételeinek előtérbe helyezésével messze meghaladta azt a korlátozott hatáskörű katonai hadműveletet, amelyet Schwarzenberg hatalmi és politikai szempontból a Habsburgok számára előnyösnek tartott.

111 Peter I. HIDAS: *The Russian Intervention in Hungary in 1849* (Montreal: McGill University Department of History 1967) 69.

112 ANDICS, 4. lj. 146.

113 VADÁSZ, 15. lj. 30.

114 ROCK, 40. lj. 138.

115 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 280., 398.

116 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 280.

117 ROCK, 40. lj. 138.

118 VADÁSZ, 15. lj. 97.

119 VADÁSZ, 15. lj. 83.

120 ROCK, 40. lj. 138–139.

A hivatalos orosz–osztrák katonai megállapodás megkötése előtt Ferenc József május 21-én Varsóba utazott, ahol Nesselrode kancellárral és I. Miklóssal is személyesen tárgyalt. Buda elvesztését követően, Schwarzenberg május 28-án levélben kérte Paszkevicset a Kárpátok hágóinak bevételeire,¹²¹ így a fősereg, melyet egy ideig személyesen a cár is kísért, a Duklai-hágó térségében kezdte meg az erdélyi offenzívát. A hadművelési tervek szerint a galíciai és havasalföldi csapatösszevonást követően az oroszok feladata volt a Haynau által Pest irányába visszavetett magyar erők hátbatámadása,¹²² a gyakorlati együttműködés azonban nem korlátozódott kizárólag hadmozdulatokra. A megállapodások értelmében az osztrák kormányzat és hadvezetés magára vállalta az orosz katonák ellátásának biztosítását, ennek megvalósulásában azonban Paszkevics – mint utóbb kiderült, helyesen – kételkedett. Ezzel összhangban a varsói herceg már előzetesen raktárakat és kemencéket emeltetett lengyel területeken, sőt az offenzívák késleltetett megindítását is vállalta az élelmiszer-ellátás és a kórházhálózat biztosításának érdekében. Emellett Szentpétervár tizenhatezer ezüstrubelt biztosított Paszkeviccsnek arra, hogy elkerülje a magyarországi rekvirálásokat, illetve a katonai műveletek hatékonyságának romlását.¹²³

A bizalmatlanság mellett egyéb tényezők is akadályozták az oroszok és az osztrákok együttműködését, melyek többsége a hadvezetés konfliktusaiban mutatkozott meg. Paszkevics nemcsak hogy Windischgrätz hadvezéri teljesítménye alapján alábecsülte Haynau képességeit, az együttműködés hiányát is felrótta a táborszernagnak,¹²⁴ valamint nehezményezte, hogy egyes műveleteket túl korán indított meg, mielőtt az orosz csapatok elérhettek volna az Alföldre.¹²⁵ A varsói herceg augusztus 6-án, a „bresciai hiénához” címzett levelében elismerte, hogy „mindegyikünknek megvannak az elvei és a taktikája”, azonban a stratégiai különbségek áthidalását, valamint az osztrákok által biztosított csapatellátás minőségének javítását kérte a siker zálogaként.¹²⁶

Haynau a július 17-i váci orosz vereség hatására végleg bizonytalanná vált Paszkevics hadvezéri képességeit illetően, ami csak fokozta a cári intervenció által kiváltott általános ellenszenvét. Mikor azt javasolta Paszkeviccsnek, hogy húsz-huszonegyezer katonát vezényeljen Szolnokra, a herceg váratlan segélykéréssel válaszolt. Negyvennégyezer fős seregéhez kért erősítést, a Tiszán való átkelést pedig megtagadta, valójában azért, hogy hatvanhatezer katonáját egy helyen koncentrálhassa.¹²⁷ A táborszernagy mindezek ellenére Berg orosz követet hamar a befo-

121 Schwarzenberg levele Paszkeviccshez (1849. május 28.) In: VADÁSZ, 15. lj. 183.

122 VADÁSZ, 15. lj. 13.

123 VADÁSZ, 15. lj. 26.

124 VADÁSZ, 15. lj. 29–30.

125 HIDAS, 112. lj. 125.

126 Paszkevics levele Haynauhoz (Debrecen, 1849. augusztus 6.) In: VADÁSZ, 15. lj. 211–212.

127 HIDAS, 112. lj. 126.

lyása alá tudta vonni,¹²⁸ aminek eredményeképp I. Miklós elfogultsággal vádolta a vezérkarok közti közvetítésért felelős diplomatáját, sőt elmozdítását is kilátásba helyezte.¹²⁹

A nézeteltérések azonban nem korlátozódtak a hadvezetés felső köreire. Az orosz csapatok soraiban általános volt az a vélekedés, mely szerint a császári sereg gyengeségét demonstrálta a cártól való segélykéréssel. Bár az előzetes megállapodások értelmében nem létezett az osztrák és az orosz haderő között alá-fölé rendeltségi viszony, a cár katonái hajlamosak voltak vélt vagy valós hadi és morális fölény kimutatására. Ez a nézet hozzájárult egy magyarok iránt érzett korlátozott szimpátia kialakulásához is, mely sokszor abban nyilvánult meg, hogy az osztrák provokációkkal szemben épp az oroszok nyújtottak védelmet.¹³⁰

Az uralkodók álláspontjai között a legszembetűnőbb különbséget a szabadságharc leverése után a résztvevőkkel való bánásmód kérdése jelentette. I. Miklós Paszkevic hatására, a Bem-féle amnesztiahirdetést követően utasította Medemet, hogy vitassa meg az osztrákokkal, adhatnak-e az orosz tábornokok kegyelmet azoknak a magyaroknak, akik hajlandóak lennének a császári sereg kötelekeiben szolgálni. Miután az orosz követ a Schwarzenberggel és a Ferenc Józseffel való tárgyalás után is elutasító választ továbbított Nesselrode kancellár felé, Paszkevic önmagát hatalmazta fel ezen jog gyakorlására. Az így megkülönböztetett orosz és osztrák amnesztia eltérő következményekkel járt: azokat a szabadságharcosokat, akik csak az előbbiben részesültek, a távozó cári csapatok magukkal vitték az Orosz Birodalomba. Az ehhez jogi háttérrel biztosító június 9-i cári szóbeli direktíva kvázi-hűbéri viszonyt demonstrált I. Miklós és I. Ferenc József között.¹³¹

A szabadságharc vezetőivel és az egyéb hadifoglyokkal kapcsolatos részletek tisztázását többnyire Szentpétervár kezdeményezte. Június 10-én megállapodás született arról, hogy az oroszok csak a lengyel hadifoglyok felett rendelkeznek,¹³² azonban a cár és Paszkevic több alkalommal is hatni próbált a császár és tábornokai döntéshozatalára. A varsói herceg felismerte Magyarország szerepét a Habsburg Birodalom belső rendjének visszaállításában és megőrzésében, az oroszországi lengyel mozgalmak alapján pedig csak a szabadságharc legfelsőbb vezetőire kiszabott büntetést szorgalmazta.¹³³ Schwarzenberghez írt levelében az amnesztia taktikai jelentősége mellett érvelt, hangsúlyozva, hogy ezzel Komárom védőit is megadásra lehetne bírni.¹³⁴ Ezzel párhuzamosan azonban Haynau is nemtetszését fejezte ki

128 VADÁSZ, 15. lj. 29–30.

129 Nyikolaj Vlagyimirovics Adlerberg levele Berghez. In: VADÁSZ, 15. lj. 194.

130 VADÁSZ, 15. lj. 31–32.

131 VADÁSZ, 15. lj. 83., 111.

132 VADÁSZ, 15. lj. 110.

133 HIDAS, 112. lj. 129.

134 Paszkevic levele Schwarzenberghez (Nagyvárad, 1849. augusztus 16.) In: VADÁSZ, 15. lj. 220.

Paszkevicss felé. Kérte a nem katonai, de „súlyosan kompromittálódott egyének” megerősített őrzését egy összességében szigorúbb fellépés mellett.¹³⁵

Maga a cár is tett erőfeszítéseket a császári irányvonal megváltoztatásáért. Mikor fiát, Alekszandrát azzal a szándékkal a Habsburg-udvarba küldte, hogy tudassa a dinasztia világi fegyverletételéről, egyúttal a kegyelem fontosságáról is meg kívánta győzni Ferenc Józsefet.¹³⁶ Levelében magasztalta azt az ideális állapotot, amikor „kegyelem társul a bölcs szigorhoz”, egyúttal személyesen Görgei Artúr részére is megbocsátást kért, felajánlva, hogy letelepíti őt az Orosz Birodalomban.¹³⁷ Mindezek eredményeképp kapott amnesztiát mindenki, aki a szabadságharc előtt nem szolgált V. Ferdinánd seregében, valamint kapitányi rangig feljárnak a császári csapatokhoz való csatlakozást. Ennél magasabb szinten hadbíróságok ítéleztek, azonban nem szabhattak ki halálbüntetést. A megállapodás értelmében Görgei Artúr kegyelemben részesült.¹³⁸

A szabadságharc leverését követően Szentpétervár elsősorban külpolitikai tényezők hatására cselekedett. Miután a frankfurti alkotmányozó gyűlés a Porosz Királyságnak ajánlotta fel az egységes német állam feletti uralmat, hatalmi pozícióját féltve a cár szeptemberben kivonta csapatait Magyarországról. Fenyegetettnek látott nagyhatalmi státuszát Miklós a visszaszoruló Oszmán Birodalom rovására kívánta stabilizálni, azonban ez érdeellentéttel terhelte a Habsburgokkal való viszonyt. Bár a cár diplomáciai csatornákon keresztül hangot adott tiltakozásának az aradi vértanúk kivégzésével kapcsolatban, ezt leszámítva külügyi presztízsét féltve Szentpétervár nem fogalmazott meg az osztrákokkal kapcsolatos sérelmeket, még az Arad birtoklását illető konfliktus, valamint a Paszkevicss és serege ellen irányuló közlemények kiadását követően sem.¹³⁹

Az intervenció költségeihez Miklós hozzáadta az 1846-os krakkói felkelésben való segítségnyújtását is, azonban a cár végül az egész összeget megfizette, a fizetési határidőt pedig meghosszabbította.¹⁴⁰ Mivel 1861-ig a jobbágyok is áruként kerültek nyilvántartásba Oroszországban, a Habsburgoknak elvben meglett volna az a lehetőségük, hogy a keletre vitt magyar hadifoglyok értékét is beszámítsák a törlesztéskor, Szentpétervár azonban az erre vonatkozó információkat taktikusan visszatartotta.¹⁴¹

135 Haynau levele Paszkevicsshez (Temesvár, 1849. augusztus 16.) In: VADÁSZ, 15. lj. 225.

136 I. Miklós levele I. Ferenc Józsefhez (Varsó, 1849. augusztus 16.) In: VADÁSZ, 15. lj. 226.

137 I. Miklós levele I. Ferenc Józsefhez (Varsó, 1849. augusztus 16.) In: VADÁSZ, 15. lj. 227.

138 HÍDAS, 112. lj. 129–130.

139 VADÁSZ, 15. lj. 79–80., 119.

140 VADÁSZ, 15. lj. 72., 42.

141 VADÁSZ, 15. lj. 107.150 Kossuth Lajos Pázmándy Dénesnek (1848. június 7.) In: CSORBA, 6. lj. 71.

6. A KORABELI MAGYAR DIPLOMÁCIA CÉLJAI ÉS LEHETŐSÉGEI

Bár kétségtelen, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat kiadása nagymértékben megnövelte a magyar kormány diplomáciai aktivitását, már az áprilisi határozathozatalt megelőzően, sőt később, az orosz intervenció alatt is történtek kísérletek a külpolitikai mozgástér bővítésére. Egy 1849. májusi szabályozás értelmében a hadüzenet, valamint a szövetség- és békekötés kérdése az országgyűlés hatáskörébe tartozott,¹⁴² a külügyi döntéshozatalra a legnagyobb befolyással azonban mégis a kormányzó-elnök bírt. Kossuth a lengyel jelenlét ellenére sem támogatta nyíltan Galícia autonómiáját, tartva egy későbbi orosz beavatkozástól,¹⁴³ ezt az irányelvet a magyar kormányzat egésze a magáévá tette.

A Függetlenségi Nyilatkozat főbb külpolitikai törekvéseivel összhangban a kormány diplomáciai csatornák révén igyekezett legitimitást teremteni mind a magyar államiságnak, mind a szabadságharcnak. Ez esetenként új államközi kapcsolatok létesítését jelentette, míg máskor a meglévő viszony megerősítésére tett kísérleteket, többnyire új diplomaták és politikai követek megbízásával kísérve.

A magyar kormány egyik legkorábbi partnerségét a liberális németséggel létesítette. Kossuth még 1848 nyarán István nádor engedélyével Frankfurtba küldte Pázmándy Dénest és Szalay Lászlót,¹⁴⁴ azzal a megbízással, hogy elérjék, a Német Szövetség vegyen részt a nemzetiségiek és az oroszok által jelentett „veszély elhárításában”, illetve a „Magyar Koronának integritását garantírozzák”. Cserébe a Batthyány-kormány vállalta a német törekvések oltalmazását a szláv mozgalmakkal szemben, valamint a dunai szabad kereskedelem és hajózás megemlézésével hangsúlyozta a fennálló érdekközösséget.¹⁴⁵

Kossuth nemcsak a politikai helyzet hasonlóságai miatt tekintette kulcsfontosságúnak a németekkel való kapcsolatfelvételt,¹⁴⁶ hanem tudta azt is, hogy amíg a német egységfolyamat és egyéb belügyei lefoglalják a Porosz Királyságot, nem fog tudni a Habsburgok segítségére sietni.¹⁴⁷ A frankfurti gyűlésre küldött magyar követek elsősorban a szlávokkal szemben ajánlottak kölcsönös támogatást, mikor azonban a németek megpróbálták elfogadtatni a közös törvényhozást, pénz-, had- és külügyet, a kezdeményezés kudarca nyilvánvaló lett.¹⁴⁸ Bár a németek elismerték a „baráti szövetséget”¹⁴⁹ és Magyarország viszonylagos különállását, végső soron

142 DOBSZAY, 2. lj. 46.

143 TAYLOR, 26. lj. 74.

144 IRÁNYI-CHASSIN, 3. lj. 281.

145 Kossuth Lajos Pázmándy Dénesnek (1848. június 7.) In: CSORBA, 6. lj. 71.

146 TAYLOR, 26. lj. 74.

147 HIDAS, 112. lj. 65.

148 TAYLOR, 26. lj. 74.

149 IRÁNYI-CHASSIN, 3. lj. 281.

mégis a Habsburg Birodalom részeként tekintettek rá, a magyar törekvéseket pedig másodlagosnak ítélték a német egység érdekeivel szemben.

Mint Kossuth már 1848-ban megállapította, a „francia irányában óvatosnak kell lenni”,¹⁵⁰ a nagyhatalmi támogatás szükségességét felismerve mégis a diplomáciai aktivitás növelését szorgalmazta. Bár az olyan politikai gondolkodók, mint Jules Bastide és Alexis de Tocqueville elutasították a független magyar államiséget a Habsburg Monarchiának az európai hatalmi egyensúly fenntartásában játszott szerepére hivatkozva,¹⁵¹ Jelačić támadása után a magyar kormány mégis párizsi követté nevezte ki az Ellenzéki Kör elnökét, Teleki Lászlót. Megbízólevelét a hivatalos francia állásponttal összhangban csak miniszteri szinten írták alá, továbbá a magyarországi francia követ, Pascal Duprat sem teljesített szolgálatot diplomáciai állomáshelyén.¹⁵²

A magyar kormány elsősorban az 1830-as francia liberalizmus és a közös szabadságeszmény megvilágításával igyekezett politikai mozgásterét növelni, azt azonban nem ismerte fel, hogy 1848–49-ben az ilyen irányú törekvések még a francia diplomáciában is csak limitált mértékben voltak jelen.¹⁵³ Korlátozott lehetőségei között Teleki tevékenysége elsősorban arra irányult, hogy a magyar szabadságharc ügyét megismertesse mind a meghatározó francia politikai körökkel, mind pedig a francia néppel. Ebben Auguste de Gérando történész is a segítségére volt, aki már 1848. augusztus 30-án és szeptember 15-én kelt leveleiben is a bécsi udvar és a nemzetiségek magyarellenes akcióinak veszélyére hívta fel a francia kormány figyelmét.¹⁵⁴ Mindezek ellenére azonban Teleki sikertelenül igyekezett hivatalosan is elismertetni Magyarországot függetlenségét.

A francia parlamenten belül az orosz intervenció kérdése szült nagyobb megosztottságot. A kormány álláspontjában vállalta a már Louis Cavaignac tábornok rendszerében is létező, Szentpétervárral való béke kontinuitását, a készülődő beavatkozásról szóló hírek után pedig Jules Bastide külügyminiszter is csak az 1829-es drinápolyi béke betartatását tudta megígérni.¹⁵⁵ Az 1849. januári erdélyi betörést követően utódja, Édouard Drouyn de Lhuys májusban már diplomáciai csatornákon keresztül javasolt tiltakozást, hangsúlyozva a várható következmények európai szintű hatását. A nemzetgyűlés többsége is ezt a nézetet osztotta.¹⁵⁶

150 Kossuth Lajos Pázmándy Dénesnek (1848. június 7.) In: CSORBA, 6. lj. 71.

151 BÓDINÉ, 17. lj. 157.

152 IRÁNYI-CHASSIN, 3. lj. 281–282.

153 KOSÁRY Domokos: „Magyar és francia külpolitika 1848-49-ben” *Századok* 1938/72. 642–657. (<http://real.mtak.hu/id/eprint/169029>)

154 KOSÁRY, 154. lj. 652.

155 IRÁNYI-CHASSIN, 3. lj. 283.

156 GRACZA György: *Az 1848-49-iki Magyar szabadságharcz története*. V. kötet (Budapest: Wodianer F. és Fiai 1898) 473. (https://mek.oszk.hu/06900/06972/pdf/06972_5.pdf)

A liberális képviselők radikálisabb lépésekre formáltak igényt. Az ifj. Sarrans részéről május 22-én¹⁵⁷ érkező felszólalás a francia politikai gondolkodás és a kontinentális szabadelvűség eszmei közösségét a nagyhatalmi szövetségek és érdekek fölé helyezte, valamint Napóleon jóslatára visszautalva vizionálta az európai civilizáció oroszok általi megsemmisülését. Drouyn de Lhuys válaszában kiemelte a Bécsbe, Londonba és Szentpétervárra küldött észrevételek jelentőségét,¹⁵⁸ ez azonban nem hozott megnyugvást. Joly toulouse-i képviselő a Habsburg–Romanov–Hohenzollern szövetségi rendszer elleni határozott tiltakozásra szólított fel, az erről szóló indítványt azonban a képviselők többsége elutasította.¹⁵⁹ Végül Cavaignac tábornok „erélyesebb rendszabályokra” vonatkozó javaslata került elfogadásra, ez pedig a gyakorlati segítségnyújtást illetően Teleki összes reményét szertefoszlatta.¹⁶⁰

Franciaország politikai szempontból sem vállalhatott határozottabb fellépést. Mikor támadást indított a IX. Piusz pápát elűző római köztársaság ellen, a kormány tudta, hogy az oroszok intervencióját sem ellenezheti. Mégis, az itáliai beavatkozás elleni, június 13-án szervezett megmozduláson felcsendültek a magyar szabadságharcot is éltető jelszavak.¹⁶¹

Bár a francia kormány álláspontjával sok szempontból az Egyesült Királyság is egyetértett, a brit támogatás megszerzésének reménye nagy jelentőséggel bírt a magyar szabadságharc számára. Kossuth még 1848. december 11-én, az alkotmányos német erők visszaszorulása után Londonba küldte Szalay Lászlót, hogy Viktória királynőt közvetítői szerep betöltésére kérje fel. Miután Lord Palmerston miniszterelnök a Habsburgok nagy-britanniai képviselőjéhez, Koller báróhoz irányította Szalayt,¹⁶² Kossuth levélben próbálta meggyőzni John Ponsonby bécsi angol követet és az angol kormányt a magyar függetlenség által biztosított kölcsönös előnyökről.¹⁶³ Ponsonby azonban az udvar felé nagyobb szimpátiát mutatott, így Kossuth 1849 tavaszán a király személye körüli minisztérium altitkárárt, Pulszky Ferencet küldte Angliába, a királynő viszont őt sem fogadta.¹⁶⁴

Bár Stratford Canning konstantinápolyi brit követ már 1849 januárjában hírt kapott egy erdélyi orosz betörés lehetőségéről,¹⁶⁵ a közelgő nyári intervenció híre csak május 1-jén érkezett meg Londonba. A királynő kormánya megegyezési bé-

157 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 284.

158 GRACZA, 157. lj. 474.

159 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 284–285.

160 GRACZA, 157. lj. 476.

161 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 282.

162 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 287.

163 Kossuth levele Ponsonbyhoz (Budapest, 1848. november 12.) In: *Correspondence Relative to the Affairs of Hungary* (London: Harrison and Son 1850) 106–107. (<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951002310007k&view=1up&seq=126&size=150>)

164 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 287.

165 Robert Colquhoun főkonzul levele Canninghez. (Bukarest, 1849. január 22.) In: *Correspondence Relative to the Affairs of Hungary*, 165. lj. 184–185.

két sürgetett, ennek mielőbbi megszületése érdekében pedig közvetítői szerepet is felajánlott a Habsburgoknak augusztus 12-én. Bár utólag már a miniszterelnök is károsnak ítélte az intervenciót, tartva a magyarok radikalizálódásától, illetve Ponsonby is felszólalt Haynau kegyetlenkedései ellen,¹⁶⁶ London nem gyakorolt különösebb hatást a magyarországi események alakulására.

Az Angliába küldött Pulszky elsősorban a brit közvélemény formálásával tudott némi sikert elérni. A brit sajtóban megjelent tudósítások általános rokonszenvet váltottak ki, aminek eredményeképp az Oroszország számára folyósított, mozgósításra felhasznált angol kölcsönök visszatartását követelő mozgalom bontakozott ki.¹⁶⁷

A Függetlenségi Nyilatkozat szellemiségét tükrözte, hogy Kossuth és a magyar kormány más államoknál is igyekezett diplomáciai sikereket elérni, nagy hatású támogatásra azonban sehol sem leltek. Az Oszmán Birodalom jóindulatának biztosítására gróf Andrássy Gyulát küldték Konstantinápolyba, aki elérte, hogy a török miniszterek egy része támogassa a szabadságharcosokhoz érkező al-dunai fegyverszállítmányok tervét. A magyar kormány bízott egy kölcsönösen előnyös megállapodás megkötésében, melynek hatására a Porta is visszanyerhette volna megcsorbult nemzetközi tekintélyét, esetleges brit–francia támogatással pedig az oroszokkal szembeni erőegyensúlyt is fenntarthatta volna, erre azonban végül nem került sor.¹⁶⁸

Az 1829-es megállapodás értelmében a cár 1848 júliusában megszállta a hivatalosan török fennhatóság alatt álló dunai fejedelemségeket, ezzel pedig a szultán is kiszolgáltatott helyzetbe került. Bár a Moldva és Havasalföld élére kinevezett török biztos, Mehmed Fuad pasa helytelenítette, hogy az intervenciók erők onnan támadjanak Magyarországra, Konstantinápoly végül nem lépett fel az orosz területsértés ellen. A magyarok egyetlen, felemás sikere egy osztrák–török egyezmény volt, melyben a Porta ragaszkodott ahhoz, hogy a török területre menekülő magyarokat lefegyverzés után sem adják ki a Habsburgoknak, bár az érkező császári csapatok barátként történő fogadására is ígéretet tett.¹⁶⁹

Az Egyesült Államokban a New York-i iparos, Breusach István sikerrel váltotta ki a kormány és az amerikaiak rokonszenvét a magyar ügy iránt. Levelében John M. Clayton külügyi államtitkár ígéretet tett a magyar államiság elismerésére, ennek érdekében pedig sor került a szükséges diplomáciai előkészületekre is.¹⁷⁰ A Kossuth által Amerikába küldött Wass Samu kinevezésével párhuzamosan megbízták Horace Mannt a Magyarországgal történő kapcsolattartással, a követ azonban földrajzi és hadi okokból sosem jutott el állomáshelyére. Ugyanerre a sorsra jutott a román fejedelemségek diplomatája is, ezzel jelentéktelenítve a jószomszédi viszony Beöthy

166 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 288 – 289.

167 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 289.

168 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 291–292.

169 IRÁNYI–CHASSIN, 3. lj. 290–291.

170 GRACZA, 157. lj. 482–483.

Ödön általi garantálását. Svájctól Kossuth a magyar függetlenség elismertetése és a diplomáciai kapcsolatfelvétel mellett egy-két vadászezred toborzását várta, érdemben azonban ezek nem befolyásolták a szabadságharc kimenetelét.¹⁷¹

Az itáliai szövetségesek keresését a hadi és politikai helyzet változásai nehezítették. A magyar kormány annak ellenére is energiát fektetett a válságban tengődő Piemonttal és Velencével való kapcsolatok erősítésére, hogy tudta, ezen államoktól közel sem számíthat olyan mértékű támogatásra, mint a nyugati hatalmaktól. Velük ellentétben azonban az itáliaiak nagyfokú hajlandóságot mutattak a szövetségkötésre, elsősorban a közös ellenség, a Habsburgok legyőzése céljából. Károly Albert piemonti uralkodó még a Függetlenségi Nyilatkozat kiadása előtt elküldte Alessandro Montit a magyar államiság elismerésére,¹⁷² a novarai csatavesztés azonban megakasztotta a tárgyalási folyamatokat. A katonai helyzet alakulása miatt Monti nem térhetett haza; Magyarországon felajánlotta szolgálatait Kossuthnak, aki a négyszáz fős olasz légió parancsnokává tette.¹⁷³

Miután Kossuth 1849. április 20-án elküldte a Függetlenségi Nyilatkozat egy másolatát Velencébe,¹⁷⁴ a Köztársaság elnöke, Daniele Manin „védő és támadó szövetséget” ajánlott Magyarországnak, amelyet június 3-án az anconai kikötőben írt alá Bratsisch János és Velence követe. Az egyezmény tiltotta az egyéni békekötést, emellett a felek vállalták a szárazföldi és tengeri segítségnyújtást. Magyarország ígéretet tett egy adriai hajóraj velencei támogatással való felállítására és saját költségen történő felszerelésére, valamint a Köztársaságnak nyújtott hadsegély folyósítására. A katonai helyzet függvényévé tettek egy közös előrenyomulást az Adriai-tengeren, emellett Velence vállalta a területén harcoló magyar katonák megszervezését, de egyúttal igényt tartott a Magyarországon raktározott fegyverei feletti ellenőrzésre is.¹⁷⁵ Az egyezmény gyakorlati megvalósulását a felek geopolitikai elszigeteltsége lehetetlenítette el.¹⁷⁶

A bekövetkező cári intervenció a korábbiaknál nehezebb helyzet elé állította a magyar kormányt és hadvezetőséget, és erre párhuzamosan kívántak katonai és politikai választ adni, növelve a beavatkozás által szűkített diplomáciai mozgásteret. 1849. június 26-án Görgei Artúr hárompontos indítványt terjesztett a minisztertanács elé, melyben a nép tájékoztatását, Kossuth és a kormány főszerephez való csatlakozását, illetve egy utolsó osztrákellenes csapás véghezvitelét kérte.¹⁷⁷ Ennek szellemében született meg *A nemzet kormányja a néphez!* című kiáltvány, melyben a minisztertanács fegyverbe szólította a „férfias nemzet” tagjait, kiemelve a „vad

171 IRÁNYI-CHASSIN, 3. lj. 293.

172 IRÁNYI-CHASSIN, 3. lj. 293.

173 GRACZA, 157. lj. 481.

174 IRÁNYI-CHASSIN, 3. lj. 294.

175 GRACZA, 157. lj. 482.

176 IRÁNYI-CHASSIN, 3. lj. 296.

177 GRACZA, 157. lj. 520.

muszka” fenyegetés mértékét, ugyanakkor hangsúlyozva a császári csapatok és az erdélyi belháború kiújulása által jelentett veszélyt is.¹⁷⁸

A külföldi hatalmaktól történő utolsó, kétségbeesett segélykérést a június 28-i, *Európa népeihez* című kiáltvány tükrözte. A szöveg számonkérte a britek hipokrita külpolitikáját („elfelejtkezel az általad felállított, be nem avatkozás elvéről, s tűröd azt, éppen az alkotmányos szabadság érdeke ellen?”), valamint a francia köztársaságpárti hagyományok mellőzését. Az Oszmán Birodalom tehetetlenségét közönyvelve vette tudomásul („Törökországot az éjszakai óriás már megfosztotta szabad akaratától.”), zárásként pedig a kontinens közvéleményét kérte, segítsék a szabadságért állhatatosan küzdő magyarok harcát.¹⁷⁹

Akárhogy is, az orosz intervenció önmagában ellehetetlenítette a katonai megoldások sikerét, ezzel pedig a kormány és a vezérkar is tisztában volt. A Kossuth–Görgei-vita hadi természete is elvesztette jelentőségét,¹⁸⁰ ezzel párhuzamosan pedig előtérbe kerültek azok a politikai és a diplomáciai alternatívák, amelyek kezdetben az oroszokkal történő szembenállás jegyében születtek.

A kormány elsőként azt az elégedetlenséget igyekezte kihasználni, amelyet a cár dunai fejedelemségekbeli reformjai váltottak ki a román bojárság körében. Mikor Nicolae Bălcescu a helyi politikai emigráció képviselőjeként egy légio felállításának tervével a magyarokhoz fordult, Bem elérkezettnek látta az időt egy oroszellenes felkelés kiprovokálására, így július 22-én betört Moldvába, azonban sikertelenül próbálta elnyerni a románok, a csángó magyarok és a törökök támogatását. A Porta esetében az sem vezetett eredményre, hogy Bem Cezar Bolliac közvetítésével a lefoglalt Zichy-ékszekerekkel kísérelte meg rávenni az oszmánokat a Szentpétervárral kötött megállapodásaik megszégésére.¹⁸¹

Ezen kudarcok hatására egyre többen szemlélték kritikusan Kossuth nagyhatalmi támogatással megvalósuló, oroszellenes szövetségi rendszerről szóló tervét,¹⁸² így a cári csapatokkal való tárgyalások, a Szentpétervárral esetlegesen történő politikai megegyezés alternatívája is egyre népszerűbbé vált. Az első kezdeményezések még nagyrészt katonai jelleggel bírtak, így Rüdiger és Kotlarovszkij orosz parlamenterek azon feltételei is, melyek szerint a magukat megadó tisztek fegyverük megtartásával elvonulhatnak, sőt ha belépnek a cár seregébe, rangjukat is megőrizhetik. Görgei azonban igyekezett politikai síkra terelni a júliusi egyezkedéseket.¹⁸³ Paszkevicshoz írt levelében tanácskozási időt kért, egyúttal figyelmeztette a varsói herceget, hogy

178 *A nemzet kormánya a néphez!* In: GRACZA, 157. lj. 521–525.

179 *Európa népeihez*. In: GRACZA, 157. lj. 526–527.

180 CSORBA, 6. lj. 82.

181 VADÁSZ, 15. lj. 98–99.

182 VADÁSZ, 15. lj. 50.

183 VADÁSZ, 15. lj. 240.

tárgyalási célból a magyar kormányhoz kell fordulnia.¹⁸⁴ Később állást foglalt az V. Ferdinándnak és az áprilisi törvényekre tett eskü mellett, a fegyverletétel feltételéül pedig az alkotmányosság fenntartását és az azonnali kivonulást szabta.¹⁸⁵

Miután nyilvánvaló lett, hogy a szabadságharc vezetői hiába várják a heterogén orosz seregen belül az összetételéből adódó,¹⁸⁶ illetve a magyarországi jobbágyfelszabadítás miatt felszínre törő konfliktusok eszkalálódását,¹⁸⁷ Görgei Kossuthtal egyetértésben merész politikai fordulatra szánta el magát. Az augusztus 9-i temesvári vereséget követően Görgei vállalta, hogy tárgyal az oroszokkal a magyar trón felajánlásáról az alkotmányosság megőrzéséért cserébe, ehhez azonban megkövetelte a szükséges legitimitást adó hatalmat is. A kormányzó-elnök ezt a miniszterek részéről érkező nyomásgyakorlás hatására hagyta jóvá.¹⁸⁸

Maga Kossuth több okkal támasztotta alá a korona felajánlását. Felismerte, hogy a közvélemény nem hagyná a Habsburgoknak való behódolást, ugyanakkor Magyarországnak még meglenne a katonai ereje ahhoz, hogy betörjön a román fejedelemségek és az Oszmán Birodalom területére. Számított Paszkevicstől érkező menlevélre is, mellyel a magyar követek azonnal I. Miklóshoz mehetnének, az I. Sándor-féle lengyel alkotmány mintájára elismertetni az áprilisi törvényeket.¹⁸⁹

A gyakorlati megvalósítást illetően azonban nem volt teljes az egyetértés. Még a tervezés korai szakaszában, július 29-én Szemere Bertalan miniszterelnököt és Batthyány Kázmér külügyminisztert bízták meg azzal, hogy a cár vejének, Leuchtenberg Miksa hercegnek ajánlják fel Magyarország trónját, amit Görgei végül úgy értékelt, hogy Kossuth megfosztotta őt az oroszokkal való tárgyalás lehetőségétől és annak legitim hátterétől. A kormányzó-elnök által augusztus 10-én megszüvegett felajánlást végül nem küldték el Paszkevicznek,¹⁹⁰ aki korábban is Haynauhoz irányította a felé érkező tárgyalási kezdeményezéseket.¹⁹¹ Augusztus 16-án a varsói herceg már a világosi fegyverletételtől és a Görgeinek nyújtott kegyelem ügyéről tájékoztatta Schwarzenberget.¹⁹²

184 Görgei Artúr levele Paszkevicshoz (Rimaszombat, 1849. július 21.) In: VADÁSZ, 15. lj. 240–241.

185 Görgei Artúr levele Paszkevicshoz (Sajószentpéter, 1849. július 22.) In: VADÁSZ, 15. lj. 242.

186 VADÁSZ, 15. lj. 53.

187 Mivel az orosz seregben harcoló katonák szolgálatukkal egyenes úton megszabadultak a jobbágyi függéstől, a magyarországi különbségek a jobbágyok jogállásában nem motíválták őket zendülés keltésére. (Vadász, 15. lj. 64.)

188 DOBSZAY, 2. lj. 47.

189 VADÁSZ, 15. lj. 39.

190 VADÁSZ, 15. lj. 38., 40.

191 Paszkevics levele Haynauhoz (Debrecen, 1849. augusztus 9.) In: VADÁSZ, 15. lj. 214–215.

192 Paszkevics levele Schwarzenberghez (Nagyvárad, 1849. augusztus 16.) In: VADÁSZ, 15. lj. 219.

7. KONKLÚZIÓ

Bár az események időrendje igazolja, hogy nem a Függetlenségi Nyilatkozat kiadása vezetett az orosz intervencióhoz, mégsem állítható, hogy a dokumentum teljesen független lenne a katonai beavatkozás kérdésétől. A Nyilatkozatban lefektetett alapelvek a szuverén Magyarország politikai állásfoglalását és a nemzetközi rendbe történő beilleszkedését illetően nagyrészt már korábban is a szabadságharc ismert célkitűzései voltak, Kossuth ezeket elsősorban megerősíteni kívánta az áprilisi határozattal. Kijelenthető tehát, hogy nem is annyira a kiadás ténye, mint a Nyilatkozat tartalma befolyásolta Szentpétervár döntéshozatalát.

A cári intervenció kapcsán Schwarzenberg helyesen tartott attól, hogy a segítségkéréssel a Habsburgok gyengeségüket fogják demonstrálni Oroszország felé; ez a megszálló katonák magatartásában és hozzáállásában is megmutatkozott. A dinasztia itáliai hatalmi pozícióját azonban mindez nem érintette, hisz Radetzky sorsdöntő győzelmeire, így novarai diadalára is már a beavatkozást megelőzően sor került.

I. Miklóst a Szent Szövetség eszmeiségének fenntartásában nagyhatalmi érdekek is vezérelték, mikor a bécsi udvart politikai lekötöztettségévé kívánta tenni. A katonai segítségnyújtás ellenben nem vezetett a balkáni orosz érdekek visszaszorításához, sőt Szentpétervár már a krími háborúban sem számíthatott a Habsburgok támogatására.

A magyar kormány diplomáciai céljai a Függetlenségi Nyilatkozat hatására sem valósultak meg, elsősorban az adott nemzetközi politikai helyzet sajátosságaiból adódóan. Franciaország lehetőségeit a római köztársaság elleni művelete és a nemzetgyűlés konfrontációkerülő álláspontja, a török Portát pedig az elmúlt években Oroszországgal kötött békék és egyezmények, valamint az ezek által teremtett status quo akadályozta. A britek hatalmi egyensúlyról vallott elve közel azonos szerepet szánt a Habsburg Monarchiának Európában, mint amit Szentpétervár is; mindezek alapján kijelenthető, hogy a magyar külpolitikai sikereket ellehetetlenítő, nem földrajzi jellegű tényezők többségére valamilyen módon az Orosz Birodalom is hatással volt.

Fentebbiek tükrében igazolható, hogy a Függetlenségi Nyilatkozat diplomáciai szempontból bukásra volt predesztinálva. A trónfosztás és az önálló Magyarország deklarálása nem volt elég ahhoz, hogy megváltoztassa a korabeli Európa egyezmények, szövetségek és nagyhatalmi érdekek által meghatározott politikai rendszerét. Ez alapján igaznak tekinthető Bódiné azon állítása, mely szerint „a Függetlenségi Nyilatkozatnak reális külpolitikai céljai, eredményei nem lehettek”.¹⁹³

FELHASZNÁLT FORRÁSOK

- ANDICS Erzsébet: *A Habsburgok és a Romanovok szövetsége: az 1849. évi cári intervenció előtörténete* (Budapest: Akadémiai Kiadó 1961)
- BÓDINÉ Beliznai Kinga: „A Függetlenségi Nyilatkozat” *Jogtudományi Közlöny*, 1999/4. 153–158.
- Correspondence Relative to the Affairs of Hungary* (London: Harrison and Son 1850) 106–107. <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=umn.31951002310007k&view=1up&seq=126&size=150>
- CSORBA László: *Haza és haladás: nemzeti ébredés és polgári átalakulás 1796–1914* (Budapest: Kossuth Kiadó 2021)
- DOBSZAY Tamás: *Kossuth Lajos* (Budapest: Kossuth Kiadó 2019)
- GRACZA György: *Az 1848–49-iki Magyar szabadságharc története*. V. kötet (Budapest: Wodianer F. és Fiai 1898) https://mek.oszk.hu/06900/06972/pdf/06972_5.pdf
- Peter I. HIDAS: *The Russian Intervention in Hungary in 1849* (Montreal: McGill University Department of History 1967) <https://library-archives.canada.ca/eng/services/services-libraries/theses/Pages/item.aspx?idNumber=894987438>
- <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/index.htm>
- <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kossuth-kossuth-lajos-osszes-munkai-1/kossuth-lajos-osszes-munkai-xiv-12A32/kossuth-lajos-184849-ben-iv-kossuth-lajos-az-orszagos-honvedelmi-bizottmany-elen-masodik-resz-1849-januar-aprilis-14-12A3F/529-debrecen-1849-aprilis-1419-a-magyar-nemzet-fuggetlensegi-nyilatkozata-15068/>
- IRÁNYI Dániel – Charles-Louis CHASSIN: *A magyar forradalom politikai története 1847–1849* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó 1989)
- Kenneth W. ROCK: „Schwarzenberg versus Nicholas I, Round One: The Negotiation of the Habsburg-Romanov Alliance against Hungary in 1849” *Austrian History Yearbook* 1970/6. 109–141.

<https://www.cambridge.org/core/journals/austrian-history-yearbook/article/abs/schwarzenberg-versus-nicholas-i-round-one-the-negotiation-of-the-habsburgomanov-alliance-against-hungary-in-1849/1D7C61DEDFAB7498C669B4FAC7FE41A6>

KISS-BÉRY Miklós: *V. Ferdinánd, I. Ferenc József, IV. Károly* (Budapest: Duna International Könyvkiadó 2011)

KOSÁRY Domokos: „Magyar és francia külpolitika 1848-49-ben” *Századok*, 1938/72. 642–657. <http://real.mtak.hu/id/eprint/169029>

OROSZ Gyula: „A Függetlenségi Nyilatkozat születéséről 150 év távlatából” *Jogtudományi Közlöny*, 1999/11. 489–492.

J. P. TAYLOR: *A Habsburg Monarchia 1809–1918* (Budapest: Scolar 1998)

VADÁSZ Sándor (szerk.): *Az 1849-es cári intervenció Magyarországon* (Budapest: Korona Kiadó 2001)